

Žemaitijos teismo nutarčių skyrimas XVII a. pirmajame dešimtmetyje

DARIUS VILIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas dariusvilimas@hotmail.com

Straipsnyje nagrinėjamos kelios juridinių ginčų sprendimų rūšys Žemaitijos pilies ir žemės teismuose pirmajame XVII a. dešimtmetyje – tai sprendimų priėmimas neatvykus vienai bylos pusei ir bylininkų susitaikymai. Pateikta keliasdešimt pavyzdžių iš pilies ir žemės teismų knygų. Aptarti teismo sprendimų priėmimo būdai stengiantis pagreitinti teisingumo vykdymo procedūrą, kurią vilkino begaliniai ginčai, apeliacijos ar bylų nukėlinėjimas.

Raktažodžiai: LDK teismų juridinė kultūra XVII a. pr., Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygos, teismo nutartys, III Lietuvos Statutas, LDK bajorija, Žemaitijos istorija

Problema ir istoriografija. Paviatų teismų sistema Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje susiformavo po XVI a. 7-ojo dešimtmečio administracinės ir teismo reformų ir buvo įtvirtinta Antrajame Lietuvos Statute (1566). Visuose valstybės administraciniuose vienuose, taip pat Žemaitijoje, įsteigti pilies, žemės ir pakamario teismai. Trečiasis Lietuvos Statutas (1588) papildė suformuotą LDK teismo sistemos modelį, be didesnių pakeitimų egzistavusį du amžius iki didžiųjų XVIII a. reformų pradžios. LDK juridinei kultūrai įtakos turėjo II LS priimtas trinaris pavieto teismų modelis, kuri ne tik buvo panašus į lenkišką teismų modelį, bet ir pasižymėjo savitais, tik lietuviškai politinei erdvei būdingais, bruožais.

Tiriant LDK bajoriškąją juridinę kultūrą per teisenos procesą vietos teismų knygų įrašai yra svarbiausias istorinis šaltinis. Tokio tipo medžiagos tyrimas atskleidžia maksimaliai (kiek tai galime tvirtinti) autentišką XVII a. pradžios kriminalinę realybę. Yra keli juridinės bajorijos kultūros tyrimo būdai. Galima ją tirti konkrečios teisminės bylos pavyzdžiu, tačiau žinant, kad sudėtingesnės teismo bylos trukdavo kelis ar net keliolika metų, o to laikotarpio pilno žemės ir pilies teismų (tokia knyga iš viso tėra viena) knygų komplekto nėra, šis tyrimo būdas neatrodo perspektyvus, nors ir neatmestinas. Antrasis tyrimo būdas – į juridinę kultūrą pažvelgti ne per teismo bylas, o sugrupavus įrašus pagal jų pobūdį, iš precedentų konstruoti tos kultūros elementus, tą ir bus bandoma čia daryti.

Istoriografija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų organizacijos bendri bruožai aptarti keliose monografijose [46, 53, 65, 78], didesnės ar mažesnės apimties straipsniuose [52, 64, 66–69, 88, 89]. Atskirų LDK regionų teisminės (juridinės) kultūros studijos nedaug išplėtotos, nors yra ir detalios iširtų, pvz., Voluinė [90, 93], tiesa, jau po Liublino unijos ir priklausanti Lenkijai.

Žemaitijos istorija nedaug tyrinėta, be sintezių [84], turime studijų, skirtų šio regiono demografinėi [49], luominei [62], konfesinei [51, 74], kartografinėi [50], genealoginei [54] ar ūkio [56] istorijai. Žemaičių seniūnijos bajorijos etnines ir genealogines sąsajas tiria R. Trimonienė [70–71] ir J. Drungilas [54], Žemaitijos bajorų heraldiką tyrinėja G. Jasiūnienė [55] ir J. Sipavičiūtė [63]. Neseniai išleista dvitomė A. Vaišvilos studija [73], skirta ne tik Šiluvos apylinkių dvarų ir juos valdžiusių giminių istorijai, bet ir kai kurių bendrosios LDK teisės istorijos problemų analizei. Prieš keletą metų pasirodė G. Błaszczyko parengtas Žemaičių bajorų herbynas [48], pažymėtina ir šio mokslininko publikacija apie XVII a. pab. Žemaitijos padūmės mokesčius [61], taip pat lietuvių parengtas Žemaitijos privilegijų rinkinys [85] bei jos pareigūnų sąrašai [72]; yra išlikęs 1575–1600 m. Žemaitijos žemės teismo aktų knygų turinio aprašas [87]. Paminėtini G. Zujienės [82–83] ir J. Machovenkos [58–60] darbai, skirti teismo darbo analizei, tačiau juridinė kultūra Žemaitijos teismuose, kaip bajoriškoje institucijoje, dar nesulaukė tinkamo dėmesio. Šio tyrimo objektas – Žemaitijos teismų nutarčių priėmimo būdas.

Tyrimo geografinis objektas – Žemaitija, nes joje išliko daugiausia teismo knygų (palyginti su kitais LDK regionais), todėl galima tiksliau formuluoti hipotezes apie vieną ar kitą juridinės kultūros aspektą. Nors šaltinių bazė – pilies ir žemės teismų knygos – ganėtinai plati, ji dar nesulaukė atidesnio tyrinėtojų dėmesio. Gal mokslininkus baugina apverktina jų būklė?

Tyrimo chronologinės ribos ir naujumas. Tyrimas apima pirmąjį XVII a. dešimtmetį. Darbe bandoma iš naujo pažvelgti į bajorijos korporaciją kaip teismų dalyvius. Kol kas tokie ir panašūs tyrimai negausūs ir atlikti senokai, dažnai akcentuota žema juridinė kultūra. Kadangi nagrinėjama juridinė teismo kultūra, pagrindinis tyrimo objektas – rankraštinės Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygos. Dalis žemės teismo knygų priklauso aktų (A) serijai ir atstovauja notarinei darbo daliai, tad daugiausia dėmesio bus skirta žemės teismo bylų (B serija) knygų pogrupiui, taip pat pirmajai (seniausiai išlikusiai) pilies teismo knygai (1602–1607), nušviečiančioms teismo proceso organizavimą.

Tyrimo metodas – istorinis lyginamasis; pažymėtina, kad tai ne teismo institucijų ar teisės istorijos, o teisenos, t. y. konkrečios teisminės praktikos, tyrimas. Žemaičių bajorijos teisinės kultūros elementai tiriami naudojantis jos teismų knygomis. Teismo knygų medžiaga – unikali istorinių šaltinių rūšis, kuri negali pretenduoti į visą teisinės kasdienybės panoramą, tačiau daugiau ar mažiau reprezentuoja jos apraiškas. Tenka pripažinti, kad nors teismo įrašai yra daugiau specifinė istorinio naratyvo rūšis, o ne realybės reprezentacija [90, 461], geresnio jos atspindžio tiesiog nėra. Darbe nagrinėjama žemaitiškos bajorijos teisinės savimonės raida ir pateikiamas jos horizontalus pjūvis. Kadangi žemaičių bajorijos juridinės kultūros apmatai ir jų šaltinių bazė jau aptarti ankstesniame darbe [76], svarbiausiu tyrimo tikslu bus bandymas nustatyti teisinės kultūros lygmenį per formaliąsias teisenos procedūras, fiksuojamas žemės ir pilies teismų knygose. Todėl daugiau dėmesio skirsime formaliajai teismų darbo pusei. Darbe naudojami rankraštinės istorinės medžiagos rūšiavimo metodai, visos LDK ir Žemaitijos mastu taikyti kiek ankstesnėje epochoje – XVI a. pabaigoje [77]. Jau XVI a. pabaigoje Žemaitijos žemės teismo knygose ryški įrašų „specializacija“, pildomos net trijų rūšių teismo knygos. Čia gana griežtai išsiskiria aktų ir teismo bylų knygų serijos, pastaroji dar dalijama į einamųjų reikalų ir procesų pogrupį. XVI a. pabaigoje Raseiniuose rezidavęs žemės teismas atrodo kaip įstaiga, skleidusi ne tik teisminę kultūrą ar dirbusi kaip notarinė įstaiga, bet ir ženkliai prisidėjusi prie juridinės kultūros plėtros. Žemės teismo sesijos tęsiasi iki dviejų mėnesių, pilies teismas dirba kas mėnesį bent po dvi savaites, į teismo knygas kasdien įrašoma nuo kelių iki keliolikos įvairių įrašų, ir tai

liudija apie išplėtotą jo raštinės aparatą. Teismai dirba specializuotai, raštininkų vadovaujami rašovai tvarko skirtingas pilies ir žemės teismų aktų, einamųjų reikalų ir procesų knygas. Jei ankstesniuose tyrimuose tokia prieiga buvo reikalinga žemės teismo knygų surūšiavimui, šįkart teismo bylų knygos bus pagrindiniu tyrimo objektu nagrinėjant juridinę teismų kultūrą, t. y. praktinį galiojančios teisės normų taikymą jų darbe.

Likusios Žemaitijos teismų knygos tėra nedidelė buvusių knygų dalis. Ne tik dėl to, kad trūksta kai kurių metų žemės teismo knygų, o pilies teismo knygų fragmentiškos. Neturime Žemaičių pakamario knygų, tikėtina, kad egzistavo ir juodraštinės teismo knygos. Apie tokio pobūdžio teismų knygas rašiusi I. Valikonytė [75], užuominų apie jas pasitaiko ir kitose teismo knygose [1, l. 286v–289v].

Pagrindiniai šaltiniai: Žemaitijos žemės ir pilies teismų knygos, saugomos VUB RS fonde Nr. 7 (45 vnt.); Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos ir Ukrainos mokslinės bibliotekos ir archyvai čia nebus aptariami. Tirsime VUB RS fondo Nr. 7 Žemaičių žemės teismo bylų (B serija) knygas, aptarsime ir pirmąją Žemaičių pilies teismo knygą (1602–1607). Minėta, kad žemės teismo knygos skirstomos į aktų ir bylų pogrupius. Juridinės kultūros tyrimams aktų knygos nėra svarbiausios, tačiau jas būtina paminėti. Tokių knygų išliko 13, kiekvienoje jų daugiau kaip 500 lapų, 200–300 įrašų. Aptariamo laikotarpio yra 31 Žemaitijos žemės teismo bylų knyga. Jos skirtingo dydžio, bet mažesnės už A serijos knygas. B serija dalijama į: a) procesų knygas; b) vaznių pranešimų ir bajorų skundų knygas; c) mišrių įrašų knygas. Pirmajam pogrupiui priklauso teisinių ginčų, dėl kurių beveik visada būna priimamas vienoks ar kitoks sprendimas, įrašai. Pateiksime konkrečius pavyzdžius. Tai nebūtinai nutartis – gali būti, kad procesą pralaiminti pusė reikalaus leidimo apskusti jai nepatinkantį vietinio teismo sprendimą Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui, kuris žemaičių apeliacijas nagrinėdavo Vilniaus kadencijos posėdžiuose. Pavyzdžiui, viename 1601 m. teismo bylų knygos fragmente [6, l. 1–207] iš 98 nagrinėtų bylų užprotestuoti 29 nuosprendžiai, 10 sprendimų nukelta į vėlesnes teismo sesijas, 5 bylos perduotos pakamariui, 17 bylų susitaikyta ar atleista, įsigaliojo 31 sprendimas, 6 bylose nutarčių nepriimta.

Teismų darbo apibūdinimą apsunkina nagrinėjamų teisminių ginčų įvairovė, tačiau galime pabandyti suklasifikuoti įrašų rūšis. Žemės teismo knygose, B serijoje, išskirti keli įrašų pogrupiai. Pats bylų nagrinėjimas ir juose priimamų (arba nepriimamų) nutarčių įrašymas sudaro mažesnę knygų serijos dalį. Čia daugiau vien vaznių įrašų knygų, taip pat nemažai žemionių skundus arba pilnavojimą (atvykimą į teismą dėl kokio nors dokumento įrašymo teismo knygose, kai dažnai neatvykdavo kita pusė, be tokio peraktavimo juridinis sandoris negaliodavo arba ateityje sukeldavo ginčus) fiksuojančių knygų. Apeliacija, kaip paskutinis būdas pratęsti procesą, dažniausiai naudota bylų pralaimėjus arba nesutinkant su sprendimu. Kai kuriose teismo bylų knygose apeliacijų daugiau nei sprendimų. Nagrinėjama pirmoji Žemaitijos pilies teismo knyga iš esmės yra įvairių (nuo notarinių iki procesinių aktų) įrašų rinkinys, tikriausiai sudaryta iš surištų atskirų „sąsiuvinį“.

XXX

Išnagrinėsime porą teismų bylų sprendimų būdų. Kaip žinia, teisenos eiga nepasižymėjo greičiu ir efektyvumu, nes pralaiminčioji pusė naudojo daug bylos vilkinimo būdų, o kraštutiniu atveju kreipdavosi į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą ir šis apeliacijas dažniausiai leisdavo. Nors bylos neretai būdavo atidedamos, negalima teigti, kad pavietų teismus apėmė paralyžius. Apeliacijas ir atidėtas bylas atsverdavo priesaikos, sprendimų priėmimai be vienos bylos pusės ir bylininkų susitaikymai.

Taigi vienu iš efektyvių žemės teismo darbo būdų tapo sprendimo priėmimas nedalyvaujant vienai pusei, kuri tokiu atveju praleisdavo galimybę protestuoti ar apeliuoti. Galimi du bylos sprendimo būdai: jei į teismą neatvykdavo ieškovai, jie dažniausiai prarasdavo galimybę tęsti procesą, o atsakovams kaltinimai būdavo panaikinami; jei teisme nepasirodavo atsakovai, ieškovai išsireikalaudavo sau palankų sprendimą. Dažnai tai būdavo didelės piniginės baudos už pradelstas skolas, medžiaginius, fizinius ar moralinius nuostolius ar net įkalinimas. Abiem atvejais teisme dalyvaujantį pusei reikėdavo įrodyti, kad oponentai neatvyko paskutiniu teismalaikiu, tada teismas priimdavo sprendimą, palankų dalyvaujantį pusei. Dažnai pažymima, kad nutartis priimta remiantis Trečiojo LS IV skirsnio 42 §. Šis Statuto paragrafas numatė 25 paskutinio teismalaikio („*роки завитые*“) taikymo atvejus [92, 601–602], tad tikėtina, kad sprendimą dažnai nulemdavo ne tik įstatymo raidė, bet ir bylininkų teisinis išprusimas bei iškalba. Tokia išvada gali pasirodyti paradoksali, tačiau ji pagrįsta pavyzdžiais iš teismų knygų. Finansiniuose ginčiuose svarbiausia buvo galimybė atgauti skolą su pažadėtais procentais arba, priešingai, visiems laikams atsikratyti finansinių įsipareigojimų. Kreditoriui parodžius turimą skolraštį, skolininkui skiriama didesnė bauda. Baudos dydis dažnai priklausydavo nuo skolintojo pažadų skolraštyje, atsakovai skolindami jų negailėdavo, dėl to vėliau ir nukentėdavo. Žinoma, tokiais atvejais teismas bylos iš esmės nenagrinėdavo, tik formaliai įvertindavo įrodymus, tačiau tai sumažindavo milžinišką Žemaitijos teismų darbo krūvį.

Taip 1603 05 09 d. pilies teisme žemionis Augustinas Songaila skundėsi Jonu Povilaičiu Kelpšu dėl neatiduotų 24 kapų lietuviškų grašių. Atsakovui neatvykus, parodytas skolraštis (1602 01 03), kaltininkui skirta bauda – iš viso 155 kapos lietuviškų grašių (įskaičiuoti ir teispinigiai (*непечыд*) – 5 kapos grašių) [1, l. 88–89v]. Žemionė Jadvyga Andriejaitė Matysienė Bortkevičienė 1607 06 27 d. skundėsi žemioniu Aleksandru Borychovskiu (jis į teismą neatvyko), kad jis laiku neatidavė 3 kapų lietuviškų grašių. Parodytas jo skolraštis (1605 03 04), kuriame jis žada mokėti skolą su priedais, jei neatiduos pinigų laiku (1605 08 25). Pareikalauta skirti skolininkui baudą, teismas taip ir padarė – A. Borychovskis turėjo sumokėti 23 kapas lietuviškų grašių, teismui sumokėti 46 lietuviškus grašius teispinigių [31, l. 152v/132v–153/133]. 1607 02 07 d. pilies teisme žemionės Galškos Kazimieraitės Orvidaitės Stanislovienės Šemetienės įgaliotinis Adomas Danovskis skundėsi Adomu Kazimieraičiu Orvidu, kuris pats neatvyko. Perskaitytame šaukime rašoma, kad A. Orvidas pasiskolino 10 kapų lietuviškų grašių, kuriuos turėjo atiduoti 1604 12 25 d., bet to nepadarė. Parodytas jo skolraštis (1604 01 05) su antspaudais ir parašais. Teismas skyrė skolininkui didžiulę baudą – iš viso 661 kapą lietuviškų grašių ir 20 lietuviškų grašių, kurių reikės išieškoti skolininko valdose su vazniu ir trimis liudininkais bajorais [1, l. 345–346]. 1605 01 13 d. žemionis Jonas Mykolaitis Petraitis skundėsi žemionimis sutuoktiniais Mikalojumi Stanislovaičiu Varputianskiu ir Galška Gudianskaite (jie neatvyko) dėl to, kad jie neatidavė 70 kapų lietuviškų grašių. Parodytas skolraštis (1600 11 16), kur jie žada skolą atiduoti 1601 05 08 dieną. Žemės teismas konstatavo paskutinį teismalaikį ir neatvykimą, todėl skyrė atsakovams baudą – sumokėti iš viso 150 kapų lietuviškų grašių ir teismui teispinigių 5 kapas grašių [34, l. 56v–58]. 1601 01 13 d. žemės teisme stojęs Žemaitijos pastalininkio Vaitiekiaus Šukštos įgaliotinis A. Songaila skundėsi žemioniu Vasyliumi Rogovskiu, tačiau šis neatvyko, nors buvo paskutinis teismalaikis. Parodytas šaukimas (1600 11 23), kur skundžiamasi dėl 65 kapų lietuviškų grašių, skolą žadėta atiduoti 1599 10 24 d.; peraktavus skolraštį (1598 03 06), teismas V. Rogovskiui skyrė baudą – iš viso 150 kapų lietuviškų grašių, o teismui jau sumokėtų 5 kapas grašių teispinigių [6, l. 39–42v]. 1603 05 09 d. pilies teisme

žemionis Andrius Jonaitis per A. Songailą skundėsi žemioniu Vaitiekumi Mykolaičiu dėl nustatyto laiku nesumokėtos skolos – 6,5 kapų lietuviškų grašių. Atsakovas į teismą neatvyko, tada skolraštis peraktuotas (1602 02 03), jame žadėta atiduoti dvigubai, jei vėluos. Nutarta skirti baudą, kartu su teispinigiais tai sudarė 20 kapų lietuviškų grašių ir 40 lietuviškų grašių [1, l. 98–99v]. 1605 01 11 d. teisme Jono Vaitiekaičio įgaliotinis Jonas Vištortas skundėsi žemioniu Jonu Mykolaičiu Birialu, kuris į teismą neatvyko. Buvo perskaitytas šaukimas, kuriame atsakovas kaltinamas likęs skolingas 5,5 kapos lietuviškų grašių, parodytas ir skolraštis (1601 08 07). Teismas konstatavo paskutinį teism laikį ir skyrė skolininkui baudą – iš viso 11 kapų lietuviškų grašių ir teismui jau sumokėtus teispinigių – 22 grašius [34, l. 17–18].

Dažnai neatvykusiems ieškovams būdavo skiriama bauda už neatvykimą į teismą, o atsakovai net gaudavo iš to naudos: 1603 05 10 d. žemionis Kristupas Motiejaitis norėjo atsakyti į žemionės Barboros Jurgaitės Laurynienės Jonavičienės skundą dėl neatiduotų 5 kapų lietuviškų grašių. Neatvykus ieškovei, atsakovas pasiekė, kad šaukimas su kaltinimais jam būtų panaikintas [1, l. 135–135v]. 1607 06 27 d. teisme stoję žemionis Mikolajus Andriejaitis ir jo teta Sofija Andriejaitė norėjo atsakyti juos šaukusiems žemionims sutuoktiniams Stanislovui Laurynaičiui ir Magdalenai Urbanaitei. M. Andriejaitis ir jo teta buvo kaltinami 1606 07 12 d. apkūlę lazdomis dvi S. Laurynaičio dukras ir žmoną. Tačiau patys ieškovai neatvyko ir nieko neatsiuntė, todėl fiksuotas pirmasis ieškovų neatvykimas ir jiems skirta bauda [30, l. 128–128v]. 1603 05 10 d. pilies teisme Žemaičių kariuomeninkienės Onos Semenovnos Vainaitės Mykolienės Staškevičienės įgaliotinis Kristupas Martinkevičius jos bei jos nepilnamečių vaikų vardu skundėsi Mikalojumi Račka, kuris šaukė ją į teismą, bet pats neatvyko. Perskaitytas šaukimas, kuriame skundžiamasi O. Staškevičienės pavaldiniu Luku Masutaičiu, 1602 m. naktį iš 01 27 į 28 d. apiplėšusiu M. Račkos svirną. Neatvykus ieškovei, atsakovams kaltinimai panaikinti [1, l. 136–136v]. 1605 06 16 d. Petras Jokūbaitis žemės teisme norėjo atsakyti į žemionio Mikalojaus Matijošaičio Jamonto skundą dėl neatiduotų 70 lietuviškų grašių ir statinės rugių. Šaukta paskutiniu teism laikiu, neatvyko pats ieškovas, todėl atsakovas atleistas nuo šaukimo ir kaltinimų neatidavus skolos [26, l. 89v–90].

Panašios nutartys būdavo priimanamos ne tik dėl piniginių nuostolių, bet ir dėl smurtinių ginčų. 1607 06 30 d. teisme nagrinėtas Jono Baltramiejaičio skundas žemioniais sutuoktiniais Juozapu Jurgaičiu ir Darata Ščasnaite. J. Baltramiejaitis, pašaukęs sutuoktinius paskutiniu teism laikiu dėl sumušimo kirviu ir pagrobto berno, pats neatvyko. J. Jurgaitis prašė teismo kaltinimus panaikinti. Teismas atleido atsakovus nuo šaukimo, tik dėl sumušimo pagal III LS IV skirsnio 22 § J. Baltramiejaičiui užskaitytas neatvykimas (kitąkart atvykęs turės sumokėti 5 kapų lietuviškų grašių baudą) [31, l. 163/143–163v/143v]. 1602 01 30 d. teisme atsakovas Šimka Bacaitis pilnavojo, norėdamas atsakyti į ieškovo Mikolajaus Martinkevičiaus kaltinimus. Tačiau ieškovas neatvyko ir nieko nepranešė, tada perskaitytas šaukimas (1601 10 29), kuriame Š. Bacaitis kaltinamas 1601 10 16 d. su pagalbininkais užpuolęs ieškovo pavaldinį Mikelį Motiejaitį, važiuosį vieškeliu iš Kuršėnų į Kurtuvėnus pas savo bičiulius. Užpuolikai pavaldinį pagavo, surišo ir laikė uždarytą pas save tris dienas ir tris naktis, maža to, dar jį apiplėšė (atimtas arklys su įranga ir pusė kapos lietuviškų grašių). Atsakovas prašė taikyti ieškovei III LS straipsnį dėl paskutinio teism laikio, teismas su tuo sutiko. Atsakovui kaltinimai panaikinti, o ieškovas gavo baudą už pirmą neatvykimą [29, l. 155–155v]. 1607 06 18 d. žemės teisme nagrinėta byla pagal žemionių Vaitiekaus Bagnovskio ir Mikalojaus Jonaičio Kelpšo skundą. Atvyko atsakovai Petras Sebestijonaitis

Keistortas, o nuo jo žmonos Kotrynos Augustinaitės – Adomas Semaška. Ieškovai neatvyko, nors buvo paskutinis teismaikis. Perskaitytas šaukimas, kuriame ieškovai pasakojo 1606 06 11 d. važiavę pas bičiulius Karšuvos valsčiaus keliu pro Laukadvario dvarą. Juos pamatę Keistortai pasikvietė į svečius. Tie įvažiavo į jų namus, norėdami mandagiai pasisveikinti, bet buvo užpulti ir sumušti, išmesti iš dvaro, iš jų atimtas arklys su įranga. Atsakovų įgaliotinis prašė atleisti nuo kaltinimų užpuolimu ir apiplėšimu, o už neatvykimą skirti baudą patiems ieškovams. Kaltinimai Keistortams panaikinti, už neatvykimą kitąkart ieškovai turės sumokėti 4 kapas lietuviškų grašių atsakovams, 1 kapą grašių – teispinių [31, l. 47/27–47v/27v].

Neįrodžius paskutinio teismaikio, teismas neatvykėliams skirdavo tik baudą už neatvykimą. 1601 01 19 d. teisme nagrinėtas Jono Stanislovaičio Skaševskio skundas Demijonu Povilaičiu Gruževskiu dėl šaukimų, paduotų 1597 m. Trijų Karalių (žiemos) sesijai, pagal du „paragrafus“ – dėl kažkokio šmeižto ir daugkartinių apkalbėjimų. D. Gruževskis atvyko į teismą, tačiau neatvyko pats ieškovas, todėl fiksuotas pirmasis J. Skaševskio neatvykimas [6, l. 146v/147v–147v/148v]. Paskutinis teismaikis netaikytas ir tada, kai atvykdavo ne visi atsakovai. 1602 01 29 d. nagrinėtas žemionio Povilo Stanislovaičio skundas Vaitiekumi Stanislovaičiu Sonda, kuriam, remdamasis bajorišku garbės žodžiu („на слово шляхетское ему данных“), paskolino 1,5 kapos lietuviškų grašių ir 3 lietuviškų grašių (t. y. 93 grašius). Ieškovas į teismą atvyko, iš atsakovų atvyko tik jo žmona, įgaliojusi atstovauti Vaitiekų Januškevičių, ir per ją siekė panaikinti šaukimą. Teismas, abiem pusėms parėmus, saugodamas tos žmonos teises pagal III LS V skirsnio 18 § (1), konstatavo pirmąjį atsakovo neatvykimą [29, l. 146–146v].

Taigi net ir neatvykus vienai bylos pusei, teismas gana dažnai priimdavo sprendimus. Tokiais atvejais buvo galimybė ne tik priimti greitą sprendimą ir išvengti ilgo bylinėjimosi ar apeliacijų, bet, neatvykus ieškovui, laimėti bylą galėjo ir atsakovas. Kartu sumažėdavo teismų darbo krūvis.

XXX

Kitas bylinėjimosi užbaigimo būdas buvo bylininkų susitaikymas. Susitaikymo per teismą procedūra detalai aptarta N. Starčenkos darbe [87, 374–380]. Susitaikymu bylos pusės siekė išvengti ilgo proceso, su tuo susijusių laiko ir piniginių kaštų. Susitaikymui reikėdavo abipusio noro ir tai būdavo deklaruojama teisme raštiškai. Dažniausiai prie patvirtinto susitaikymo būdavo prirašoma apsidraudimo formuluotė, kad sutartu laiku nesusitaikius, bylos pusėms paliekama galimybė teistis naujais šaukimais ar net nešaukiant iš naujo. 1604 02 07 d. ieškovas Dovydas Burba ir atsakovas Fabijonas Povilaitis Sobolevskis žemės teisme bylinėjosi dėl neatduotų 116 kapų lietuviškų grašių. Nutarta susitaikyti, priešingu atveju kitais šaukimais reikės išsiaiškinti neišsisukinėjant [23, l. 100v]. 1605 02 08 d. žemės teisme Kasparas Pateras savo ir žmonos Magdalenos Puklaitės vardu bei ieškovas vietos pilies raštininkas Grigas Voiniatas paskelbė norintys susitaikyti (pirma, dėl dviejų užsėtų sklypų užpuolimo ir derliaus sugadinimo, antra, dėl jų tarno, garbingo bajoro, aptalžymo antausiais). Nutarta susitaikyti Viduklėje Jurgio Liauksmينو namuose 1605 03 27 d., jei ne, turės teistis vasaros žemės teismo sesijoje [24, l. 174v/200v]. 1607 02 06 d. pilies teisme žemionė Sofija Valentinaitė Uvainytė Andrienė Jonienė skundėsi Upytės pavieto maršalu Jonu Čičinsku dėl neteisėtai iš jos atimto užstatinio Peldziūnų kaimo – 12 apgyvendintų valakų su 12 virvių priedais Žemaitijos Raseinių valsčiuje, kurį ji gavo iš sutuoktinių

(1) Šis III Lietuvos Statuto straipsnis gynė žmonių teises į vainikinius dvarus nuo savų vyrų pretenzijų.

Jonušo Jonaičio Volmenskio ir Dorotos Žygimantaitės Giedraitytės. Ponas maršalas per Mikalojų Tiundzevičį pasižadėjo susitaikyti. Jei tai neįvyks, tada jie teisis toliau [1, l. 313v–314]. 1605 01 28 d. žemės teisme žemionys Steponas Zacharevičius Novickis ir Stanislovas Kotovskis pareiškė nusprendę susitaikyti dėl smurto ir muštynių. Susitarta susitaikyti kitoje sesijoje, jeigu iki galo nesusitaikys, S. Novickiui paliekama teisė šaukti atsakovą iš naujo ir teistis toliau [24, l. 106v/132v]. 1607 10 17 d. teisme stojęs žemionis Jurgis Tautka savo ir žmonos Onos Ilgovskos vardu aktavo pažadą susitaikyti su kitais žemionimis dėl įvairių skriaudų iki Trijų Karalių sesijos, t. y. iki 1608 m. sausio [32, l. 35v/39v–36/40].

Dažniausiai tokie juridiniai veiksmai būdavo atliekami siekiant išvengti dar didesnių finansinių išlaidų. Abipusis taikos pasižadėjimas teismuose buvo aktuojamas viename rašte, bet aptinkami ir atskiri bylos pusių pasižadėjimai: 1603 05 07 pilies teisme žemionė Ona Jurgaitė Belevičiūtė Kazimierienė Jonienė Orvidienė aktavo susitaikymo raštą (1603 05 06), duotą žemioniui Kristupui Stanislovaičiui Jankovičiui Kevnarskiui. Jame sakoma, kad K. Kevnarskis šaukė ją į teismą 1603 m. dėl užpuolimo ir nušalinimo nuo motininės valdos valdymo, likusios jam po dėdės Simono Andriejaičio Michnavičiaus Orvido mirties. Požvarkulių dvarelyje buvo sumuštas ir sužeistas jo pareigūnas bajoras Petras Jonaitis Gedgaudas, nukentėjo ir jo žmona Morta Valentinaitė, paimtos atsargos. Vėliau jie susitaikė [1, l. 29–30v]. Dar vėliau aktuotas K. Kevnarskio atsakomasis raštas Onai Orvidienei ir jos sūnums Jurgiui, Stanislovui ir Adomui Orvidams. Jame rašoma, kad K. Kevnarskis šaukė O. Orvidienę su sūnumis į 1603 m. gegužės mėn. pilies teismo sesiją dėl užpuolimo ir atėmimo jo motininio Požvarkulių dvaro, likusio jam po velionio jo dėdės Simono mirties. Užpuolimo metu ne tik pagrobti daiktai ir atsargos (išvardyti ir įkainoti), bet ir sumuštas to dvarelį pareigūnas bajoras P. Gedgaudas ir jo žmona Morta. Atsakovė teisinosi, kad tai įvyko be jos žinios, kad tai jos Kelmės dvaro tįjūnėlių darbas, ir atsisakė visų kaltinimų ateityje [ten pat, l. 31–32v]. 1605 02 07 d. žemės teisme Kasparas Adomaitis Rusteika skundėsi vietiniu žemioniu Jonu Jurgaičiu Petkevičiumi Karasiu, jo žmona Barbora Mykolaite bei jų dukterimis Gestera ir Druzyjana dėl to, kad Barbora su dukromis ir būriu pagalbininkų 1604 m. naktį iš sausio 14 į 15 d. užpuolė K. Rusteikos namus Žemaitijoje, vadina-mus Gaižuva, slapčia nusuko svirno spyną ir pavogė mėsos, grūdų, rūbų ir kitokių atsargų, nusivežė į savo namus ir sunaudojo. Perskaičius skundą, K. Rusteika parodė priminimo raštą, duotą atsakovui, ir vaznio, bandžiusio ieškoti teisybės pas J. Karasį, pranešimą, kad jis nieko nepešė. Ieškovai per Stanislovą Temlevskį reikalavo atsakovams skirti baudą, pats ieškovas norėjo prisiekti dėl smurto ir patirtų nuostolių, tą turėjo padaryti jo pareigūnas bajoras Jokūbas Steponaitis. Priesaika buvo paskirta trečiąją dieną, bet tada atėjo atsakovai, juos nuo priesaikos atleido ir susitaikė prieš teismą už 10 kapų lietuviškų grašių. Tuos pinigus jie pažadėjo atiduoti 1605 m. katalikų Verbų sekmadienį K. Rusteikos namuose Gaižuvoje. Jei tada nesumokės pažadėtųjų 10 kapų grašių, turės sumokėti už nuostolius su priedais – 39 lietuviškas kapas grašių ir 48 lietuviškus grašius. Su tuo abi pusės sutiko [34, l. 314v–315v].

Taikytasi įvairiausiai atvejais – dėl skolų ar kitokių piniginių reikalų. Štai 1605 02 02 d. teisme nagrinėtas žemionio Povilo Jastremskio skundas kunig. Andriumi Borovskiu dėl neatiduotų 84 kapų lietuviškų grašių. Abi pusės susitarė dėl to susitaikyti 1605 04 01 d. ir leido tai įrašyti į knygas [24, l. 139/165–139v/165v]. Pilies teisme 1603 08 08 d. Smolensko vaivadaitis ir Višniavo laikytojas Jonušas Volminskis peraktuoja susitaikymą (1603 08 06) su Vilniaus pavieto žemioniu Aleksandru Zaleskiu. J. Volminskis amžiams atleidžia savo buvusį Promiadevo dvaro ir Paškiškių palivarko valdytoją A. Zaleskį nuo visų atsiskaitymų

ir nepriemokų už trejus metus [1, l. 249–250v]. Taip pat taikytasi dėl neatiduotų įvairiausių daiktų (2) ir pavaldinių, pabėgusių valstiečių (3), muštynių (4) ir net dėl žudynių. 1604 01 31 d. žemės teisme aktuotas „varganos našlės“ Daratos Urbonaitės Vaitiekienės Kasperavičienės skundas žemioniu Jonu Petraičiu Nekrašu, kuris 1603 m. užpuolė ir kelyje nužudė jos tėvą Urboną Venclavaitį. Jie bandė susitaikyti, bet atsakovas neaktavo rašto nuo žemės teismo sesijos pradžios iki pat sausio 30 d. [23, l. 63v–64].

Taikytasi ir dėl valdų dalybų ar pažadėtos turto dalies sumokėjimo: 1604 01 14 d. žemės teisme Motiejus Adomaitis Bialkovskis įgalioto V. Januškevičių susitaikyti ginče su S. Bortkevičiene. Aktuota Lietuvos Vyriausiajame Tribunole sudaryta sutartis tarp jo ir žemionės Sofijos Orvidaitės Stanislovičienės Bortkevičienės, kurioje numatyta priesaika, po jos Sofijai liktų Ližyškių žemė. Nuspręsta susitaikymą perkelti į kitą teismo sesiją [23, l. 125]. 1605 06 22 d. teisme stoję žemionys Valentas, Augustinas Mykolaičiai, Steponas ir Laurynas Venckavičiai, Jurgis ir Martynas Jonaičiai norėjo atsakyti į žemionio Jokūbo Vaitiekaičio skundą. Pastarasis teigė, kad atsakovai laiko ir naudojami, tarpusavyje pasidaliję, sklypus Šiaulių valsčiuje, o jam, kaip tų sklypų tėvoniui, lygios dalies išskirti nenori. Atsakovai sakė, kad ieškovas su tais sklypais nieko bendro neturi, be to, neatvyko paskutiniu teismlaikiu. Žemės teismas amžiams atleido atsakovus nuo ieškovo kaltinimų [26, l. 145v–146]. 1606 02 01 d. žemionys sutuoktiniai Kristupas Jurgaitis ir Gendrūta Steponaitė skundėsi žemionimis sutuoktiniais Jarošu Bernatavičiumi ir Jadvyga Vaitiekaite bei jos vyriausiuoju sūnumi (sugyventu su pirmu vyru) Jonu Baltramiejaičiu dėl to, kad velionis jos vyras Baltramiejus Steponaitis išleido savo seserį Gendrūtą už vyro Kristupo Grigoravičiaus, nedavęs ketvirčio iš tėvoninio dvarelėlio Viduklės valsčiuje, nors ir žadėjo duoti daug daiktų arba sumokėti už tai pinigais. Kaip įrodymas pareiktas išrašas iš žemės teismo knygų (1597 06 10). Atsakovai ginčijosi ir norėjo priesaikos, minėjo senatį. Priesaikos dieną nuspręsta taikytis, o jei nesusitaikys, priesaiką atidėti kitos sesijos penktai dienai be papildomų šaukimų [28, l. 224v–226].

-
- (2) Ginčytasi ir susitaikyta dėl malkų paėmimo iš miško: 1604 01 17 d. nagrinėtas žemionio Jono Stanislovičiaus Šukštos skundas žemioniu Mykolu Garbackiu dėl iš jo miško neteisėtai pagrobtų malkų (buvo susitarimas duoti malkų nesipykstant, bet dabar jis pažeistas) [23, l. 26v–27]. Taikytasi dėl dokumentų atidavimo: 1603 08 07 d. pilies teisme aktuotas Stepono Stanislovičiaus ir jo brolio Andriaus Stanislovičiaus šaukimas žemionims sutuoktiniams Tomašui Lenartavičiui ir Onai Jokūbaitei. Ten rašoma, kad jie susitarė (1601 02 20) susitaikyti, T. Lenartavičius turėjo atiduoti visus raštus ieškovams, bet to nepadarė. Parodytas pasižadėjimas, tuomet atsakovas pasakė, kad iš karto atiduos tuos raštus, išskyrus du ieškovų skolraščius. Popierių ryšulys (*fascyku*) atiduotas, atsakovai nuo kaltinimų atleisti [1, l. 214–215].
 - (3) 1602 01 30 d. žemės teisme stoję atsakovo, Vitebsko vaivados, Suražo ir Veližo seniūno Jono Zavišos, įgaliotinis Adomas Šedvydas ir ieškovas Grigas Vainiatas paskelbė susitaikymą: pirma, dėl savo tėvoninio Laukuvos dvaro pavaldinio Stanislovo Saumaičio pabėgimo, kuris dabar apsigyveno atsakovo Švėkšnos dvaro Šakėnų kaime; antra, dėl Stanislovo brolio Petruko išsivedimo su šeima ir vaikais, jie taip pat apsigyveno Švėkšnoje. Be to, jie dar pagrobė kitų daiktų iš ieškovo tįjūnelio Valentino Voiniuto. Abi pusės dėl bėglių pažadėjo susitaikyti. Jei ne, ieškovas galės atlikti visus teisinius veiksmus [23, l. 122–122v].
 - (4) Žemės teisme 1608 10 03 d. nagrinėta byla tarp žemionio Bogdano Bunako ir jo sūnų Fedoro ir Karpo bei žemionio Jano Kazimierovičiaus Siutilo ir jo žmonos Rainos Bykovskos dėl dekreto, persiūsto iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo. Tribunolas liepė J. Siutilui prisiekti su dviem liudininkais (*camompem*), kad jis Bunakų nemušė ir nesužeidė. J. Siutilas norėjo prisiekti kaip nustatyta, tačiau Bunakai priesaikos atsisakė, dėl neteisingos apeliacijos į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą Siutilas atleido Bunakus nuo 12 kapų lietuviškų grašių baudos. Teismas leido susitaikyti [38, l. 3].

Teismo knygoje randame ir „originalių“ susitaikymų. 1606 02 03 d. žemės teisme stoję Aleksandras Revuskis ir jo brolio Jono įgaliotinis Vaitiekus Januškevičius šaukė į teismą žemionį Andrių Motiejaitį Jalbrykovskį, skųsdamiesi, kad šis, susitaikęs su jų motina Gendrieta Cherubinaite, davė jai susitaikymo raštą (1596 07 01), žadėjo ateityje jo nepažeisti ir jos bei jos sūnų daugiau į teismą nekviesti. Tačiau duotą pažadą sulaužė – pašaukė į teismą brolius Revuskius dėl nenubausto kažkokio valdinio, todėl prašoma atsakovui skirti baudą. Atsakovo įgaliotinis Merkelis Rekošas atsakė, kad Andrius sutarties nepažeidė, rašte įrašytas pasižadėjimas, kad jų motina nubaustų vieną nusikaltusį pavaldinį rankos nukirtimu, tada susitarta nukirsti tik ausį, tačiau kaltasis pabėgo. Motina jį pažadėjo surasti ir nubausti. Dabar atsakovas sužinojo, kad bėglys gyvena pas brolius Revuskius. Ieškovai atkirto, kad to reikalo senatis tėra treji metai, o valstiečio bausmė sutartyje nenumatyta. Priimtas kompromisas: A. Jalbrykovskiui nereikės mokėti baudos už šaukimą, o Revuskiams – kirsti valstiečiui ausies, abi pusės susitaikė [28, l. 235–235v].

Nelabai sąžiningi bylos dalyviai susitaikymą naudojo ir kaip bylos vilkinimo būdą. 1604 01 22 d. žemės teisme aktuotas Florijono Steponavičiaus pareiškimas (1604 01 16) apie pasiryžimą aktuoti susitaikymo raštą muštynių byloje (įvyko 1602 10 06). Tačiau į teismą neatvyko kita bylos pusė – žemionys Dorota Petraitė ir Sebestijonas Jeronimavičius [23, l. 39]. 1605 01 31 d. žemės teisme žemionis Baltramiejus Skirmantas žemionio Stanislovo Stančykevičiaus vardu pilnavojo, laukdamas žemionių Kasparo ir Jono Steponaičių Nekraševičių ir Sofijos Jonaitės Motiejienės Nekraševičienės, kad šie aktuotų susitaikymo raštą byloje dėl nužudymo ir kitų neteisybių, taip pat Mažosios Gaižuvos dvarelį dalybę, tą jie žadėjo padaryti šiandien. Atsakovų laukta visą dieną, tačiau jie neatvyko, ieškovų atvykimas įrašytas į teismo knygas [24, l. 130/156–130v/156v]. 1607 10 15 d. žemionė Polonija Stanislovaitė Jonienė Baltramavičienė protestavo dėl to, kad ji teisėsi su vietos žemionimis ir J. K. Chodkevičiaus pavaldiniais 1607 m. vasaros žemės sesijoje dėl visokių skriaudų ir skolų Telšių valsčiuje. Nutarta nesiteisti, susitaikyti, o ginčijamą dvarą lygiai pasidalyti. Tačiau atsakovai neatvyko aktuoti susitaikymo, tad ieškovė jų veltui jų laukė [32, l. 31/35].

Neretai susitaikymas įvykdavo jau skirtos priesaikos išvakarėse: 1605 06 30 d. žemionis Vaitiekus Jurgaitis Gotautas skundėsi žemionimis savo broliais Motiejumi ir Stanislovu Jurgaičiais Gotautais, kurie į teismą atvyko. Ginčytasi dėl namų šeimynykščių dalybų, skirta priesaika, po kurios tarnais reikės pasidalyti (išvardyti asmenys). Priesaikos dieną atsakovai ieškovo nevertė prisiekti ir nuo jos atleido. Teismas paskyrė dalybas po 2 savaitių [26, l. 219–219v]. 1606 01 26 d. žemės teisme stojęs vietos žemionio ir Kauno pasieniūnio Mikolajaus Paškevičiaus ir jo žmonos Sofijos Grigoraitės Beinartaitės įgaliotinis Vaitiekus Norvidas jų pavaldinio duoklininko Jono Žylakio iš Detčyškių dvaro Žemaitijoje vardu skundėsi Dyrvenų valsčiaus žemioniu Abraomu Tomaševičiumi Dyrdalavičiumi dėl to, kad jis 1605 06 25 d. temstant užėjo į to pavaldinio namus ir, pavogęs jo arklių, ant jo išjojo. Atsakovo žmonos Elžbietos Jonaitės Jucevičiūtės įgaliotinis Bartošas Skirmontas parodė vyro jai duotą 1602 01 28 d. raštą, kuriuo jis žmonai užrašė dalį dvarelį. Pareikalauta šaukimą anuliuoti, tačiau ieškovų įgaliotinis su tuo nesutiko. Teismas liepė Abraomui, kaip gyvenančiam tame dvarelyje su žmona, atsakyti teisme. Antrąkart šaukiamas atsakovas atvyko, pareiškė nieko nevogęs ir pasiryžęs prisiekti dėl savo nekaltumo. V. Norvidas sakė, kad arčiau priesaikos yra jo pusė, parodė skundą dėl to vietos pilies teismo knygoje. Skirta priesaika, po kurios kaltininkui tektų mokėti baudą. Trečią dieną bylos pusės susitaikė ir atsakovas atleistas nuo baudos [28, l. 115–116]. Kito panašaus atsitikimo veikėjas buvo K. Čajevskis: 1601 01 16 d. Grigas Petraitis skundėsi Kauno kariuomeninku,

Žemaičių dvarioniu ir žemioniu Kristupu Markovičiumi Čajevskiu, kad jam būnant Nemakščių miestelio (1600 03 11) turguje su savo reikalais, K. Čajevskio tarnautojas Andrius Mykolaitis Kudrevičius su savo pono pavaldiniais iš Viduklės valsčiaus Smulkių kaimo miestelio turgavietėje ieškovą sumušė lazdomis, mušė per veidą ir griebė už kakto („*по видени биючи, за лобъ урвал*“). Užpultasis gynėsi, galėjo užgauti ir užpuoliką. Muštynių metu iš nukentėjusiojo atimti keli daiktai. Parodytas priminimo raštas ir skundo iš pilies knygų peraktavimas (1600 11 30). Atsakovai turėjo įvykdyti teisingumą per 4 savaites nuo rašto padavimo. Atvykęs A. Kudrevičius pareiškė pavaduojantis to kaimo pavaldinius, parodė prieš ieškovą savo protestaciją ir norėjo gauti atleidimą nuo kaltinimų. Po ginčų (suabejota, ar G. Petraitis yra sėslus bajoras) teismas palaikė ieškovą ir skyrė priesaiką nukentėjusiajam. Ieškovas trečią dieną norėjo prisiekti, bet tądien jie susitaikė dėl visų kaltinimų – baudų ir sėdėjimo kalėjime [6, l. 56v–59v]. 1606 01 26 d. žemės teisme Dovydas Girkontas skundėsi žemionimis sutuoktiniais Jokūbu Laurynaičiu Girkontu ir Agnieška Jonaitė Vainiataite dėl to, kad, jam išvykstant į karo tarnybą iš namų Girkontiškėse Žemaitijoje (1596 11 30), minėtą dvarelį jis pavedė savo motinai Marinai Petraitei Narevičiūtei, tačiau atsakovai dar tais pačiais metais viską iš Marinos perėmė. Teismas skyrė priesaiką, bet jos išvakarėse jie susitaikė [28, l. 109–110v]. 1601 01 20 d. žemionis Jonas Montrymas savo tarnautojo bajoro Florijono Mykolaičio vardu skundėsi Mikalojumi ir Stanislovu Račkomis bei Mikalojaus žmona Galena Vaitiekaite Kulvinskyte ir jų seserimi Raina Stanislovaite Račkaite dėl to, kad su Mikalojaus ir Galenos Račkų žinia ir leidimu jų pavaldiniai iš Ariogalos valsčiaus Ugėnų dvaro 1599 10 28 d. vakarą įsiveržė į ieškovų sklypą Vilaičiuose, Šatkovščyzną, o ten stovinčią eglinę priemenę (*зридня*) ir bokštą nugriovė. Bandęs aiškintis F. Mykolaitis užpuolikų buvo sumuštas lazda ir kirviu ir vos gyvas parbėgo namo. Užpuolikai mėtė rąstus į to žmogaus tvorą ir dalį jos išvertė, atėmė iš pavaldinio sklypo valdymą. Atsakovai gynėsi, kad žemė jų, laikoma pagal užstatą, gautą iš kitų žmonių, rodytas užstato raštas. Teismas skyrė priesaiką J. Montrymui ir baudą Račkoms dėl užpuolimo, tačiau sklypas turės likti Račkoms. Priesaikos dieną (01 22 d.) J. Montrymas, norėdamas išsaugoti sklypą, atsisakė baudos, o Račkas nuo kaltinimų atleido ir šie sklypą paliko J. Montrymui [6, l. 187/188–190/191].

Dažniausiai susitaikoma pačiame teisme arba kurio nors iš besibylinėjančių namuose: Raseiniuose 1607 01 30 d. teisme stojęs LDK medžioklininko Jono Naruševičiaus įgaliotinis Augustinas Songaila ir atsakovas Kristupas Baltramiejaitis susitaikė dėl medžioklininko pavaldinio Motiejaus Mykolaičio apiplėšimo (pagrobtas arklys ir kiti daiktai). Susitaikymas planuojamas likus dviem savaitėms iki gavėnios J. Naruševičiaus pavaldinio namuose [30, l. 42]. 1605 02 08 d. aktuotas žemionės Juditos Bobrovnickaitės, Petro Kotkovskio žmonos, įgaliotinio V. Januškevičiaus, kaip atsakovo, pareiškimas, kad susitarta susitaikyti dėl skolraščio su žemione Galška Grygoraite Tarvainiene, kuriai atstovavo jos vyras Grigas Tarvainis. Galška šaukė į teismą Juditą dėl pirmo jos vyro Ganso Branderburko neatiduotos skolos (53 kapos lietuviškų grašių). V. Januškevičius sutarė užvažiuoti pas ieškovę po sesijos 02 25 d. į Kauną ir susitaikyti [24, l. 175/201].

Apibendrinant pateiktus pavyzdžius galima konstatuoti, kad susitaikymas buvo gana efektyvus ginčų sprendimo būdas, siekiant įvykdyti teisingumą ir patenkinti abi proceso puses. Netikri susitaikymai taip pat naudoti stengiantis apgauti oponentus arba vilkinti nepatogią, galimai pralaimėtiną bylą. Susitaikymo raštuose dažnai būdavo numatyti teisminiai saugikliai – pažadai spręsti bylas toliau, jei tokie susitaikymai dėl kažkokių priežasčių nebūtų įvykdyti. Susitaikymas būdavo atliekamas pagal tam tikrą schemą: deklaruojamas

savo taikingumas, nurodoma susitaikymo vieta ir laikas, dažnai dėl jo susitariama priesaikos išvakarėse, matant oponento pasiryžimą tą priesaiką atlikti. Taigi bylininkai išspręsdavo ginčą ir susitardavo ne teisiniu būdu.

IŠVADOS

1. Straipsnyje aptarti du XVII a. pradžios Žemaitijos teismo bylų knygos esančių nutarčių priėmimo būdai: sprendimų priėmimas neatvykus vienai bylos pusei ir bylininkų susitaikymai.

2. Paradoksalu, bet pagrindinis ir greičiausias sprendimų priėmimo būdas buvo nutarčių skelbimas neatvykus vienai iš besibylinėjančių pusių. Tada dalyvaujančiai pusei belikdavo įrodyti, kad pažeistas paskutinis teismalaikis pagal III LS IV skirsnio 42 §, kuriame fiksuoti 25 tokios juridinės sąlygos variantai. Bylas laimėdavo ir atsakovai, jei neatvykus ieškovams, jiems pavykdavo įrodyti, kad byla svarstyta paskutiniu teismalaikiu.

3. Dažnai bylų sprendimus palengvindavo besiteisiančiųjų siekis susitaikyti. Tokiu atveju knygos būdavo įrašomas arba susitaikymo tekstas, arba deklaruojamas noras susitaikyti nurodant būsimą jo datą. Kartu ten įrašomi ir teisiniai saugikliai – nesusitaikius nustatytą dieną, bylos turėjo būti tęsiamos be naujų teismo šaukimų. Pažadai susitaikyti naudoti ir siekiant užvilkinti nepatogią bylą.

4. Aptartais teismo sprendimų priėmimo būdais stengtasi pagreitinti teisingumo vykdymo procedūrą, kuri dėl begalinių ginčų, apeliacijų ar bylų nukėlinėjimo Žemaitijos teismuose nebuvo labai greitai. Dažnai susitaikoma ir paskirtų priesaikų teisme išvakarėse.

Gauta 2019 11 26
Priimta 2021 01 19

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Žemaičių I pilies teismo knyga (1602–1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 258 (5).
- [2] Žemaičių žemės teismo aktai (ŽTA) (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 326.
- [3] Žemaičių ŽTA (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 328.
- [4] Žemaičių ŽTA (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 329.
- [5] Žemaičių ŽTA (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 330.
- [6] Žemaičių ŽTA (1601, 1637). *VUB RS*, f. 7, Nr. 332.
- [7] Žemaičių ŽTA (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 333.
- [8] Žemaičių ŽTA (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 334.
- [9] Žemaičių ŽTA (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 335.
- [10] Žemaičių ŽTA (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 336.
- [11] Žemaičių ŽTA (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 337.
- [12] Žemaičių ŽTA (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 338.
- [13] Žemaičių ŽTA (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 339.
- [14] Žemaičių ŽTA (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 340.
- [15] Žemaičių žemės teismo bylos (ŽTB) (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 395.
- [16] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 396.
- [17] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 397.
- [18] Žemaičių ŽTB (1600). *VUB RS*, f. 7, Nr. 398.
- [19] Žemaičių ŽTB (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 399.
- [20] Žemaičių ŽTB (1601). *VUB RS*, f. 7, Nr. 400.

(5) Šios knygos pabaigoje pridėtas ir vienas 1634 m. įrašas.

- [21] Žemaičių ŽTB (1602–1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 401.
- [22] Žemaičių ŽTB (1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 402.
- [23] Žemaičių ŽTB (1604). *VUB RS*, f. 7, Nr. 403 (6).
- [24] Žemaičių ŽTB (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 404.
- [25] Žemaičių ŽTB (1605–1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 405.
- [26] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 406.
- [27] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 407.
- [28] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 408.
- [29] Žemaičių ŽTB (1602). *VUB RS*, f. 7, Nr. 409.
- [30] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 410.
- [31] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 411.
- [32] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 412.
- [33] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 413.
- [34] Žemaičių ŽTB (1605). *VUB RS*, f. 7, Nr. 414.
- [35] Žemaičių ŽTB (1606). *VUB RS*, f. 7, Nr. 415.
- [36] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 416.
- [37] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 417.
- [38] Žemaičių ŽTB (1608). *VUB RS*, f. 7, Nr. 419.
- [39] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 420.
- [40] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 421.
- [41] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 422.
- [42] Žemaičių ŽTB (1607). *VUB RS*, f. 7, Nr. 423.
- [43] Žemaičių ŽTB (1609). *VUB RS*, f. 7, Nr. 424.
- [44] Žemaičių ŽTB (1610). *VUB RS*, f. 7, Nr. 425.
- [45] Žemaičių ŽTB (1603). *VUB RS*, f. 7, Nr. 429.
- [46] AVIŽONIS, Konstantinas. *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Kaunas, 1940.
- [47] BŁASZCZYK, Gregorz. *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII wieku*. Poznań, 1993.
- [48] BŁASZCZYK, Gregorz. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. I–VI. Warszawa, 2015–2016.
- [49] BŁASZCZYK, Gregorz. *Żmudź w XVII i XVIII wieku: zaludnienie i struktura społeczna*. Poznań, 1985.
- [50] BUCEVIČIŪTĖ, Laima. *Žemaitijos seniūnija XV–XVIII a. kartografijoje. Istorijos magistro darbas*. Kaunas, 2006.
- [51] BUMBLAUSKAS, Alfredas; BUMBLAUSKAS Mantgirdas. *Žemaitijos krikštas: christianizacijos procesas XV–XVII amžiuje*. Vilnius, 2018.
- [52] BURBA, Domininkas. *Mirties bausmė bajorams XVIII a. Vilniaus pavieto pilies teismo knygų duomenimis. Miestas, dvaras, kaimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje XVI–XVIII a. Lokalinės istorijos problemos*. Mokslinių str. rinkinys. Red. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2018, p. 367–393.
- [53] BURBA, Domininkas. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII a. Vilniaus paviete*. Vilnius, 2018.
- [54] DRUNGILAS, Jonas. *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI–XVIII a.* Vilnius, 2019.

(6) Iš tikro šioje knygoje yra penkių 1601–1604 m. Žemaičių žemės teismo sesijų įrašai.

- [55] JASIŪNIENĖ, Gabrielė. Žemaitijos bajorų heraldika XV–XVIII a. pradžioje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2018.
- [56] KIAUPIENĖ, Jūratė. *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.* Vilnius, 1988.
- [57] ŁOZIŃSKI, Władysław. *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej polowie XVII wieku.* Lwów, 1903, t. 1; 1904, t. 2.
- [58] MACHOVENKO, Jevgenij. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 61–69.
- [59] MACHOVENKO, Jevgenij. Liudytojai ir priesaikos pagalbininkai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 48–57.
- [60] MACHOVENKO, Jevgenij. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.* Diskusiniai klausimai. Vilnius, 2007.
- [61] *Metryka Litewska.* Rejestyry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księstwo Żmudzkie 1690 r. Oprac. Gregorz Błaszczyk. Warszawa, 2009.
- [62] SAVIŠČEVAS, Eugenijus. *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais.* Vilnius, 2010.
- [63] SIPAVIČIŪTĖ, Justina. Antspaudas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų sistemoje XVI–XVIII a. Daktaro disertacija. Vilnius, 2020.
- [64] STANKEVIČ, Adam. Aktų serijų formavimasis Kauno pilies teisme XVIII amžiuje. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinių istorijos mokslų aspektu.* Straipsnių rinkinys. Sud. R. Čapaitė, G. Zujienė. Vilnius, 2019, p. 273–285.
- [65] STANKEVIČ, Adam. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVII a. antrojoje pusėje.* Vilnius, 2018.
- [66] STANKEVIČ, Adam. Nužudymų bylos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje). *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė.* Straipsnių rinkinys. Sud. I. Valikonytė. Vilnius, 2015, p. 185–203.
- [67] STANKEVIČ, Adam. Teisminių dokumentų įvardijimai Trečiajame Lietuvos Statute ir jų raidos bruožai. *Lietuvos istorijos metraštis, 2018/2.* Vilnius, 2019, p. 31–53.
- [68] STANKEVIČ, Adam. The Punishment of Murderers in the Noble Courts of the Grand Duchy of Lithuania in the Second Half of the 18th Century. *Lithuanian Historical Studies*, 2020, Vol. 24, p. 31–60.
- [69] STARČENKO, Natalija. Oath as an Evidential Tactic in the Legal Procedure in Volhynia: Legislation and Practice (1566 – early 17th century). *Lietuvos Statutas: Temidės ir Klėjos teritorijos.* Straipsnių rinkinys. Sud. I. Valikonytė ir N. Šlimienė. Vilnius, 2017, p. 259–277.
- [70] TRIMONIENĖ, Rita. Bajorų luomo vedybinių ryšių atspindžiai Žemaičių žemės ir pilies teismo aktuose. XVI a. II pusė – XVII a. I pusė. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra.* Šiauliai–Ryga, 2004, p. 167–178.
- [71] TRIMONIENĖ, Rita. Svetimšalių ir svetimtaucių bajorų imigraciją į Žemaitiją XVI a. antrojoje pusėje–XVII a. pirmoje pusėje. Imigracijos kultūriniai veiksniai ir įtakos Žemaičių visuomenei. *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai.* Vilnius, 2007, p. 491–514.
- [72] *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy.* Tom III: Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2015.
- [73] VAIŠVILA, Alfonsas. *Šiluvos regiono dvarai ir jų vidaus teisė (XVI–XX a.).* T. 1–2. Vilnius, 2013, 2017.
- [74] VAIVADA, Vacys. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai.* Klaipėda, 2004.

- [75] VALIKONYTĖ, Irena. Priešteisminių dokumentų funkcijos ir likimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. Viduryje. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 4. Vilnius, 2012, p. 93–108.
- [76] VILIMAS, Darius. Juridinė Žemaitijos teismų kultūra XVII a. pradžioje. Problemos formulavimas. Rankraštinių teismo knygų apžvalga (1600–1630). *Lituanistica*, 2018, T. 64. Nr. 2(112), p. 99–109.
- [77] VILIMAS, Darius. LDK paviėtų žemės teismų darbo pobūdis – tarp notariato ir teismo (iki 1588 m.) (lietuviškų paviėtų atvejais). *Lituanistica*, 2011, T. 57, Nr. 4(86), p. 355–364.
- [78] VILIMAS, Darius. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius, 2006.
- [79] VILIMAS, Darius. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismo knygų apžvalga). *Lituanistica*, 2013, T. 59, Nr. 4(94), p. 221–235.
- [80] VILIMAS, Darius. Žemaitija. Dešimtieji Žygimanto Vazos valdymo metai (žemės teismo darbas ir kasdienybė). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos*. Prof. Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2016, p. 415–427.
- [81] VILIMAS, Darius. Žemaitijos juridinės kultūros elementas – apeliacija. *Lituanistica*, 2020, T. 66, Nr. 1(119), p. 1–11.
- [82] ZUJENĖ, Gitana. Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI a. – XVII a. I pusėje. *Lituanistica*, 2015, T. 61, Nr. 2(100), p. 115–127.
- [83] ZUJENĖ, Gitana. Teismo dalyvių priesaikos XVI–XVII a. Ceremonija ir formuliaras. Ženkliai, simboliai, prasmės. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinų istorijos mokslų aspektu*. Straipsnių rinkinys. Sud. R. Čapaitė, G. Zujienė. Vilnius, 2019, p. 287–316.
- [84] *Žemaitijos istorija*. Sud. A. Nikžentaitis. Vilnius, 1997.
- [85] *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a. / Privilegia terrestria Samogitensia saec. XV–XVII*. Par. D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius, 2010.
- [86] *Литовский Статут 1588 года*. Т. 1–2. Каунас, 1934–1938.
- [87] *Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг*. Вып. 1–5. Вильна, 1901–1907.
- [88] ПОЛІЩУК, Володимир. Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформ 1564–1566 рр. *Український історичний журнал*, 2003, № 1, с. 3–13; 2005, № 2, с. 108–124.
- [89] РАДАМАН, Андрей. Арганізація и склад полоцкого земскаго суда у другой палове XVI – першай трэці XVII ст. *ГЕРОЛД–LITHERLAND*, 2011, № 18, с. 21–36.
- [90] СТАРЧЕНКО, Наталя. *Честь, кров и риторика. Конфликт у шляхетському середовищі Волині. Друга половина XVI – початок XVII століття*. Київ, 2014.
- [91] *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588*. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989.
- [92] *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. Вялікое Княства Літоўскае. Эцыклапедыя*. Т. 3. Мінск, 2010, с. 550–689.
- [93] *Стратегія та ритуали конфлікту: шляхетський соціум Волині зламу XVI і XVII ст. Джерела та інтерпретації*. Авторка дослідження та упорядниці Наталя Старченко. Київ, 2020.

DARIUS VILIMAS

Decisions of the Samogitian Court in the First Decade of the Seventeenth Century

Summary

The article examines several types of legal dispute resolutions in Samogitian castle and land courts in the first decade of the seventeenth century. These are non-appearance decisions and reconciliations between litigants. Dozens of examples from castle and land courts are provided. The ways of arriving at the court decisions discussed were measures aimed at accelerating the administration of justice, which was not quick enough due to endless disputes, appeals, or postponement of cases in the courts of Samogitia. Reconciliation was often achieved on the eve of oaths in court. At the same time, efforts were made to reduce the enormous workload of the courts in the region.

Keywords: Juridical culture of the Grand Duchy of Lithuania, manuscript books of Samogitian castle and land courts, Third Statute of Lithuania, nobles of the Grand Duchy of Lithuania, history of Samogitia